

Suomen kielen persoonallisesta passiivista

Passiivi on terminä moniselitteinen. Se voidaan käsittää puhtaasti morfologiseksi verbikategoriaksi, pääluokaksi, joka suomessa muodostuu (T)TA-tunnuksen avulla. Se saatetaan tulkita semanttisten näkökohtien mukaan, jolloin se ilmaisee identifioimattomista tekijöistä johdettavaa prosessia. Suomessa semanttinen passiivisuus voi saada näkyväksi merkitsimekseen johdinsuffiksin: Puu *kaatuu*, tai verbi voi olla leksikaalisesti passiivinen: *Elän* tai *kuolen*. Lisäksi tulee kyseeseen syntaktinen passiivisuus: jokin rakenne saa konstruktiona passiivisen merkityksen, vaikka sen ainesosista mikään ei siihen viittaakaan. Näin on laita esimerkiksi englannissa: *The lights were dipped* 'Valot oli himmennetty', vertailukohtana: *The on-coming driver dipped the lights*. Muotona *dipped* on yhtä hyvin aktiivinen kuin passiivinenkin. On myös kieliä, missä muodollinen passiivi esiintyy juuri passiivikonstruktioissa, esim. ruotsin *s*-passiivi: *Eskil . . . dödades af hedningarne*, jonka rinnalla esiintyy myös konstruktioitunut passiivi: . . . *i sistnämnda trakt blefvo väl tre hans följeslagare dödade af hedningarne*.¹

Ruotsin tunnusmerkillinen *s*-passiivi on ehkä välillisesti syynä siihen, että suomeenkin on kirjattu vastaava tunnusmerkillinen kategoria. Itse asiassa suomen (T)TA-passiivi on malliaan laaja-alaisempi: kyseisellä suffiksiparillahan on lähes rajaton distributio, joka ulottuu vielä pä sisällyksellisesti passiivisiinkin verbeihin: *Talossa näytään leipovan*. *Täällä kuullaan paljon*. Esimerkeistä selvää, etteivät morfologisen ja semanttisen passiivin kategoriat käy suomessa yksin.

Morfologisen passiivin tunnus on suomalais-ugrilaisissa kielissä yleinen verbijohdos, jonka funktiona on muodostaa nomini- tai verbikanasta kausatiivijohdoksia. Kausatiivisuus on tässä käsitetty yleistermi-

¹ Ruotsinkieliset esimerkit Arto Kirrin väitöskirjasta *Studier över passivkonstruktioner i nysvenskt skriftspråk*, 232—233.

nä, joka kattaa yhtä hyvin transitiiviset kuin refleksiiviset ja jopa sisälyksellisesti passiivisetkin tapaukset. Pääasia on, että johdin ilmaisee pysyvän tai muuttuvan tilan aiheuttajaa, edustakoon se sitten ilmaistua ulkoista, sisäistä tai ilmaisematonta ulkoista tekijää.² Tämän valossa ei ole oleellista, onko suomen passiivin kausatiivisuus alun perin transitiivista vai refleksiivistä, vaikka voisi ajatella — ruotsin kielen mallin mukaan — että nimenomaan refleksiiviset esiintymät ovat kiteyttäneet johdostyyppin omaksi pääluokakseen. Suomen kategoria-passiivin syntyä ei varmastikaan ole syytä ulottaa kantasuomea etäämmäksi.³ Useissa muissakin suomalais-ugrilaisissa kielissä on silti orastavia esimerkkejä siitä, miten refleksiivisesti käyttäytyvä johdos voi saada passiivin funktion.

Indoeurooppalaisten kielten suhteet osoittavat, että passiivi on ensisijaisesti syntaktinen, ei morfologinen kategoria. Transformaatioteoreetikkojen lemmikkinä on alun alkaen ollut juuri passiivitransformaatio: *The police brought in the criminal — The criminal was brought in by the police* 'Poliisi toi rikollisen poliisiasemalle' (Noam Chomsky, *Syntactic Structures* 75—81). "Passiivitransformaatiohan" siirtää aktiivilauseen objektin passiivilauseen subjektiksi ja sijoittaa subjektin agentin asemaan. Passiivi on silloin sekä tekijän että kohteen kannalta persoonallinen, vaikka agentti ei olisi aina ilmi pantukaan: *The lights were dipped ~ The lights were dipped by the oncoming driver* (John M. Anderson, *The Grammar of Case* 47). Suomessa lähimmäksi persoonallista passiivista tulee ilmaus, joka rakentuu passiivin partisiippiin nomini-predikaation varaan: *Seinät ovat maalatut*, mutta transformaatio jää epätäydelliseksi, koska siinä ei ole tilaa agentille. *Seinät ovat maalatut* ei ole yksinkertainen peruslause, vaan siihen sisältyy upote: *Seinät* edustaa pintastruktuuria ja *maalat* + Past, nominaalistuneena *maalattu*, upotetta. Sivumennen sanoen indoeurooppalaisten kielten yleistyypinen passiivirakenne ei sekään voi edustaa yksinkertaista peruslausetta, koska siihen sisältyy verbin nominalisaatio. Sama koskee ruotsin *s*-passiivista: johdin joka siirtää kantaverbin kategoriasta toiseen, viittaa sekin upotusprosessiin. Mutta pintastruktuurissa suomen kielen omalaatuisuus ilmenee selvästi: suomen morfologisen passiivin yhteyteen ei agentilla ole sijaa. Valaiseva on tässä suhteessa ns. passiivin perfektin sisältävä ilmaus: *Seinät on maalattu*, missä prosessin painopiste siirtyy tilasta toimintaan, mutta toimitsija pysyy tunnistamattomana. Englan-

² Eeva Kangasmaa-Minn, On the causative T in the Finno-Ugric verb derivation. *Festschrift für Wolfgang Schlachter*, 133.

³ Lauri Hakulinen, Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos, 243.

nin "truncated passive" (*The lights were dipped*) ei siis sovi vertailukohteeksi, koska siihen voidaan lisätä agentti; suomenkielinen *Valot on himmennetty* on jo tekijänilmaisun kannalta täydellinen.

Vanha kirjasuomi tarjoaa muutamia esimerkkejä persoonallisesta, finiittimuotoisesta passiivista, missä persoonapäätteet vaihtelevat tekijän mukaan: *elot nijtehet, he leuteisijt* 'heidät löydettäisiin'. Vanhimmat suomen kieliopit eivät kuitenkaan tyyppiä tunne, sen paremmin kuin murteetkaan. Lauri Posti onkin tullut siihen tulokseen, että nuo muodot ilmeisesti syntyivät indoeurooppalaisen mallin mukaan Agricolan ja hänen seuraajiensa raamatunsuomennostyön sivutuotteina.⁴ Lisäksi on huomattava, ettei näiden ilmausten yhteydessä esiinny yhtään esimerkkiä agentista. Ne saattavat silti perustua todelliseen kielenkäyttöön ja ovat verrattavissa itämurteiden ja eräiden lähisukukielten refleksiivijohdostyyppihin; vrt. sellaisia imperfektin mon. 3. persoonan muotoja kuin (*hyö*) *lassit* (Rantasalmi) ~ *lasseisit* (Valkjärvi).⁵

Vertaileva suomalais-ugrilainen kielentutkimus on viime aikoihin asti keskittynyt fonologian ja morfologian kysymyksiin, ja edellä mainitut passiivityypit on käsitelty johdoksina kiinnittämättä huomiota niiden syntaktisiin yhteyksiin (vrt. J. Szinneyi, *Finnisch-ugrische Sprachwissenschaft* 131). Itse asiassa suomenkaan morfologinen passiivi ei kuulu fleksioon vaan derivaatioon; sen sisältämällä TA ~ TTA-aineksella on tosin lähes rajaton distribuutio, mutta samoin on laita eräiden muiden derivaatiosuffiksien, esim. frekventatiivisen L-johdinten. Verbiä voidaan pitää koko ilmauksen koodina, ja derivaatioelementti viittaa siihen kieliopilliseen prosessiin, johon johdos perustuu. Passiivimuodoksi nimetty johdos sisältää oman agenttinsa, kausatiivisen TA-elementin. Kausatiivisuus ilmentää liikkeelle panevaa voimaa, josta prosessi saa alkunsa. Liike voi suuntautua takaisin alkuunpanijaansa, jolloin kausatiivisuudesta tulee refleksiivisyyttä, mutta nykysuomen muodollinen passiivi on selvästi ulkokohtainen, vieläpä henkilökeskeinen. Passiivin tunnus edustaa siis persoonallista, elollista agenttia, eikä se voi loogisesti esiintyä konstruktiossa, jossa on toinen agentti: sama muoto ei voi saada kahta tekijää. Sen vuoksi sellaiset vanhan kirjasuomen muodot kuin *Johanneselda sine castettin . . . Ja Jwttahilda sine ylenatzottin* (Mikael Agricolan teokset I 372) ovat kielenvastaisia. Mutta ei ole sattuma, että suomen passiivimuotojen yhteyteen sovellettu agentti on hahmoutunut ablatiiviasuiseksi: ablatiivihan on kau-

⁴ L. Posti, *Fragen der ostseefinnischen Verbalflexion*. CTIFU, Pars I, 327—334, s. 332.

⁵ E. A. Tunkelo, *Eräistä suomen, karjala-aunuksen ja vepsän refleksiivitunnuksista*. SUST LII, 352—386, s. 368—369.

satiivin piilosija. TA-suffiksi ilmentää sekin ablatiivia, eikä samaan jaksoon sovi kahta saman syväsijan edustajaa. Viime vuosisadalla voitiin näyttöä vastaan vaatia sudentapporahoja ruotsinvaikutteisella virkakielellä: *Susi ammuttu minulta ja korvat leikattu nimismieheltä*, ja professori Ilmari Kohtamäen mukaan itse Elias Lönnrotin tiedetään valittaneen: *On vahinko, että agentti niin monelta väärinkäytetään!* Vikana näissä ilmaisuissa on taaskin se, että koska ylemmän predikaation edellyttämä toimijan paikka on jo varattu (passiivin tunnuksen käyttöön), pintarakenteen ablatiivi joutuu alemmassa predikaatiossa puhtaasti lokaaliseen funktioon.

Muotokategorioina suomen aktiivi ja passiivi eivät ole vastakkaisia, vaan pikemminkin ne menevät limittäin. Suomen passiivimuotoja on syntaktisten esiintymiensä puolesta usein verrattu germaanisten kielten *man*-konstruktioihin: *Man sieht dass er an nichts einen Anteil nimmt* (Faust I); . . . *ifall man ljög eller ej* (Pär Lagerqvist: Barabbas). Vastavasti suomen passiivin voi muodostaa sekä transitiivi- että intransitiivi-verbistä: *Täällä vain syödään ja nukutaan*; jopa tahatonta osallistujaa edellyttävät verbit saattavat esiintyä passiivimuotoisina: *Täällä kuolaan paljon. Tänään ladulla kyllä kaadutaan.*

Suomen muodollisen passiivin esiintyminen on kuitenkin kahden restriktion varassa. Ensimmäinen koskee elollisen — elottoman vastakohtaisuutta. Vaikka voidaan sanoa hiihtäjistä — ja miksei hirvistäkin — *Tänään metsässä kyllä kaadutaan*, myrskyssä kaatuviin puihin ei voi viitata samalla tavoin. Tahatonta osallistujaa edellyttävät intransitiivi-verbis voivat esiintyä passiivimuotoisina vain, mikäli tahattomana osallistujana tulee kyseeseen persoonallinen käsite. Sen vuoksi sellaiset verbit kuin *särkyä, itää* tai *salamoida* eivät sovellu muodolliseen passiiviin.

Toinen restriktio koskee käsitteellistä numerusta. Elolliseen, epämääräiseen osallistujaan voi viitata myös pelkkä aktiivin yksikön kolmas persoonamuoto: *Tänään metsässä kyllä kaatuu*. Passiivi edellyttää useita osanottajia. Yhteen olioon se voi viitata vain kielenulkoisten olosuhteiden vaikutuksesta: *Kylläpä sitä tänään ollaan tyytyväinen*; käytäntö on verrattavissa osallistuvaan monikkoon. Eipä kaksikaan ole riittävä määrä, kuten seuraavasta, äskettäin ilmestyneestä romaanin-suomennoksen otteesta voi havaita: *Kun olimme kahden kesken, siitä keskusteltiin usein* — ilmaus on epälooginen, koska juuri nämä kaksi keskustelivat. Sivuhuomautuksena mainittakoon, että nykykielen *Kun me oltiin kahden kesken, siitä keskusteltiin usein* hahmottuu aivan toisin: *oltiin* ja *keskusteltiin* edustavat aktiivin monikon ensimmäistä, eivät epämääräistä persoonaa. Itse asiassa suomen kielessä on määräiseen persoonaan viittaavan verbitaivutuksen ohella toinen, epämääräistä persoonaa edellyttävä taivutus. Sen paradigmassa on vain kaksi perso-

namuotoa: aktiivin yksikön kolmas muoto ja passiivimuoto, johon siihenkin liittyy yksikön 3:nnen persoonapäätte, joko refleksiivisenä (tultiin) tai apuverbiin kiinnittyneenä (liene-e tultu). Viimeksi mainitun rinnalla monikollista epämääräisyyttä voi ilmaista myös pelkkä aktiivin monikon 3. persoona: *Pitivät tyttöä kauniina ~ Tyttöä pidettiin kauniina*. Kielissä, joissa ei ole suomen passiivin kaltaista epämääräistä muotokategoriaa, juuri monikon kolmas persoona esiintyy vastaavallisissa tapauksissa, esim. unkarissa: *Megöltek egy legényt hatvan forintjáért, bevetették a Tiszába piros pej lováért* 'Eräs nuorukainen surmattiin kuudenkymmenen forinttinsa vuoksi, hänet heitettiin Tisza-jokeen raudikkohevosensa vuoksi'.⁶ Suomessa yllä olevassa lauseessa tuskin tulisi persoonaton monikon kolmas kyseeseen; sen ja passiivin käytön välillä vallitsee eräänlainen hienosäätö, joka vaihtelee ilmaus- ja verbikohtaisesti. Useimmiten lienee kuitenkin niin, että monikon kolmannen persoonan ilmentämä epämääräisyys on rajallista. Toisin sanoen, tiedetään se piiri tai yhteisö, josta epämääräiset persoonat ovat löydettävissä, passiivimuoto sen sijaan ei anna tästä viitteitä. Suomen muodollinen passiivi on siten epämääräistä, monikollista persoonaa edustava muoto. Tavallaan se on hyvinkin persoonallinen, koska se edellyttää seurakseen elollista osallistujaa — sen epämääräisyys ilmenee siinä, että osallistujia on määrittelemätön, mutta monikollinen luku. Tavallaan sitä voisi pitää varsinaisena passiivina, koska jokainen passiivimuoto sisältää oman agenttinsa, mutta vaikeutena on se, että "agentti" kuuluu myös merkitykseltään täysin tahdosta riippumattomiin intransitiiviverbeihin.

Esitykseni tarkoituksena onkin lähteä etsimään tapauksia, joissa suomen verbeihin voi liittyä ulkopuolinen toimija tai muu osallistuja, joka saa pintarakenteessa oman ilmaisimensa. Suomessakin vaikuttaa eräänlainen passiivitransformaatio, mutta se ei perustu määrämuotoihin eikä määräprosesseihin. Semanttiset näkökohdat tulevat siinä määrääviksi, ja passiivi muotokategoriana jää toisarvoiseen asemaan. Suomessa on joukko verbejä, kantaverbejä tai johdoksia, jotka hallitsevat nominatiivin, mutta eivät ergatiivin piilokategoriaa. Ne ilmaisevat prosessia, jonka saa aikaan identifioimaton, persoonaton ulkoinen voima: *kuolla, kaatua, pudota, kylmetä* jne. Pintarakenteessa ne esiintyvät intransitiiveina. On myös toisenlaisia "epäaktiivisia" verbejä, joita voisi nimittää vaikka respienteiksi, vastaanottajiksi: ne edellyttävät subjektilta osallistumista, mutta eivät toimintaa. Pintarakenteessa nämä verbit ovat transitiiveja: *saada, kuulla, oppia* jne. Asiaan kuuluu, että niil-

⁶ Esimerkki Wilhelm Tolnain lukukirjasta *Ungarisches Lesebuch mit Glossar*, 72—74.

lä on oma kausatiiviparinsa, joko saman kantaverbin jälkeläinen: *opettaa* ~ *oppia*, tai aivan toista perua oleva, kuten *kertoa* ~ *kuulla*, *antaa* ~ *saada*. Kun merkitykseltään epäaktiivinen verbi esiintyy yhteyksissä, missä prosessin aiheuttaja mainitaan, tuloksena on toimivan pariverbin kannalta käänteinen, tavallaan transformoitunut ilmaus.

Persoonalliset passiivi-ilmaukset voidaan jakaa agentin muodon mukaan kolmeen pääryhmään.

1. Agentti on ablatiivimuotoinen.

Pintasijana ablatiivi eroaa yleisestä erosijasta elatiivista siinä, että se esiintyy lokaalisen suhteen ohella nimenomaan habitiivisessa, persoonallista käsitettä edellyttävässä funktiossa (*Pojalta paloi niska* ~ *Talosta paloi pääty*). Se on suomen kielen kannalta syväkategoriaan kuuluvan ablatiivisijan läpinäkyvä edustaja ja ilmaisee aloittajaa, liikkeelle panevaa tekijää. Täten Andersonin mukaan ablatiivin sijakategoria sulautuu ergatiiviin.

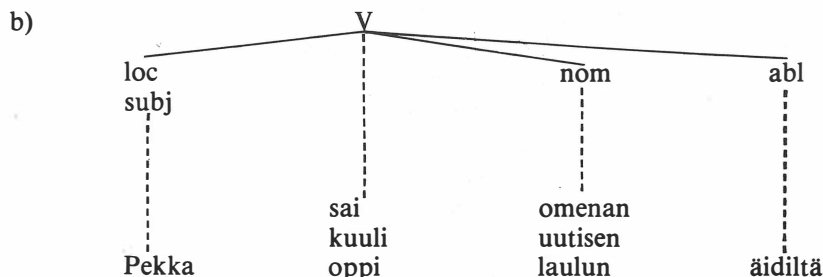
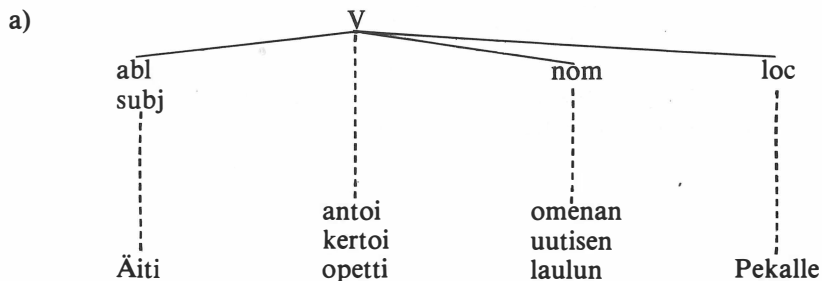
1.1. Kausatiivin ~ resipientin vastakohtaisuus:

Äiti antoi Pekalle omenan. ~ Pekka sai äidiltä omenan.

Äiti kertoi uutisen Pekalle. ~ Pekka kuuli uutisen äidiltä.

Äiti opetti Pekalle laulun. ~ Pekka oppi laulun äidiltä.

Tyyppejä kuvaavat seuraavat kaaviot:

Andersonin mukaan saamista, vastaanottamista ilmaisevien verbien yhteydessä esiintyvä ablatiivi ei ole ergatiivi eikä siis myöskään agentti. Edellä esitettyjen esimerkkien englanninkielisissä vastineissa ablatiivin merkinä olisikin *from* eikä agenttiin viittaava *by*. Mutta Suomessa ablatiivi pintasijana on periaatteellisesti varteen otettava. Jos ablatiivi olisi puhtaasti lokaalinen, sitä edustaisikin elatiivi: *Pekka sai omenan kaupasta. Pekka kuuli uutisen radiosta. Pekka oppi laulun kirjasta*. Näissä yhteyksissä pintarakenteen ablatiivi viittaa aktiivisuuteen, liikkeelle panijaan, elatiivi ilmaisee paikan, mistä liike lähtee alkuun.

Resipientiverbeihin perustuva konstruktio ei ole suoraan verrattavissa indoeurooppalaistyyppiseen passiiviin, vaikka jättäisimme huomiioon ottamatta sen tosiasian, että kausatiivi ~ resipientti -vastakohtaa edustavat suomessa aina eri inflektio- ja usein myös eri derivaatioparadigmaan kuuluvat verbit. Tuloksena oleva konstruktio ei vastaa esim. englannin subjektin ~ suoran objektin transformaatiosuhteita (*The apple was given to Peter by mother*), vaan pikemminkin epäsuoran objektin ja subjektin vaihteluleikkiä: (*Peter was given an apple by mother*). Lisäksi voidaan katsoa, että suomen kielen agentti (*äidiltä*) edustaa alempaa predikaatiota kuin ilmauksen muut jäsenet. Verbit sellaiset kuin *saada, kuulla, oppia* elollisen ablatiiviagentin seurassa edellyttävät jälkimmäisen toimivan pintaa syvemmillä samalla kun toiminnan tulokset ovat toimimattoman osallistujan saatavilla: *Pekka kuuli uutisen äidiltä. – Äiti kertoi uutisen.*

1.2. Transitiivisen ~ intransitiivisen vastakohtaisuus

Verbipareina esiintyvät esim. *särkeä ~ särkyä, päästää ~ päästä, nostaa ~ nousta*.

Minä särjen sen. ~ Se särkyy minulta.

Pekka päästi kalan irti. ~ Kala pääsi Pekalta irti.

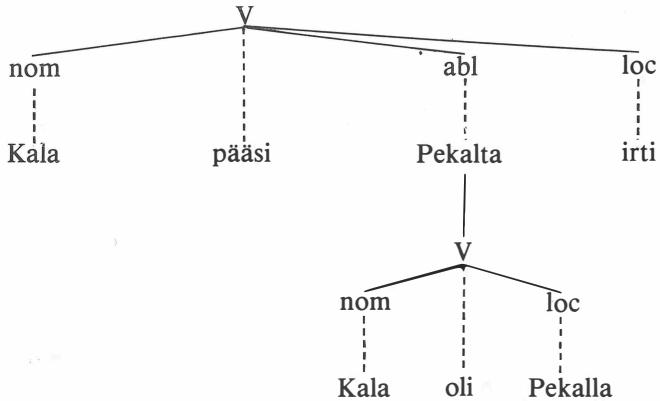
En nosta kiveä. ~ Minulta kivi ei nouse.

He jättävät sen syrjään. ~ Se jää heiltä syrjään.

Ahon lohilastuista on peräisin esimerkki: *Jos se särkyy minulta, niin se särkyy minulta*. Tämä tietysti osoittaa, että vaikka asianomainen on aiheuttanut tuhoprosessin, kyseessä on tahaton eikä tahallinen ilmiö. Tässä ilmenee vaistomainen vastuunpelko; eipä kukaan juuri sano *Pudotin maljakon*, vaan *Maljakko putosi minulta*. Suomen kielessä kuten tietysti kaikissakin kielissä on koko joukko verbipareja, jotka kuvastavat saman prosessin transitiivista tai intransitiivista vaihtoehtoa, mutta vain hyvin harvat voivat saada ablatiiviagentin. Nämä ovat enimmäkseen verbejä, jotka eivät luonnu suomen muodolliseen eli epämääräiseen persoonalliseen passiiviin, eivät siis liity elollisiin käsitteisiin. Toisin sanoen, esim. *särkyä* ei voi sisäisen konstruktionsa avulla viitata elolliseen osallistujaan, mutta kiertoteitä se voi ilmaista ulkoisen eloll-

sen aiheuttajan. Ymmärrettävää on, etteivät sisäiseen aiheuttajaan viittaavat refleksiiviverbit sovi tähän konstruktiioon. Ulkoisen olollisen tekijän piilovaikutus näkyy myös pintarakenteessa: *Kala pääsi Pekalta irti* sisältää habitiiviseen suhteeseen perustuvan alemman predikaation: *Pekalla oli kala*, joka suhteutetaan ylempään *Kala pääsi irti*-predikaatioon.

Transitiivinen ilmaus *Pekka päästi kalan irti* ei siten ole edellisen parafrasi: prosessi johtaa samaan tulokseen, mutta olollisen osallistujan rooli on erilainen. Johdinsuffiksi T viittaa kausatiiviseen päällekkäis-predikaatioon, joten lause koostuu kolmesta predikaatiosta. Intransitiivinen ilmaus sisältää kaksi, transitiivinen kolme predikaatiota. Transformatiosta varsinaisessa mielessä ei voi olla kyse.

Kerrannaispredikaatio näkyy selvästi esimerkeissä, missä upotelau-setta edustaa verbaalinomini:

He eivät tee sitä. ~ Se jää heiltä tekemättä.

Tekevätkö he sen? ~ Tuleeko se heiltä tehdyksi?

Päältä katsoen nämä edustavat varsinaista indoeurooppalaisen mallista agenttikonstruktiota: niissä on apuverbi ja passiivimuotoinen tai -merkityksinen pääverbi ablatiiviagentin seuraamana. Nekin perustuvat silti kaksinkertaiseen predikaatioon, ja agentti on verbaalinominin, ei ilmauksen agentti. Toisin sanoen: *jää tekemättä* ja *tulee tehdyksi* eivät edusta verbin liittomuotoja, vaan kuuluvat eri kerroksiin. Vrt. *Hän on hyvin oppinut* nomini- tai verbipredikaationa. Sitä paitsi kyseinen konstruktio käy päinsä myös intransitiivi-ilmauksista: *Meiltä jää sinne menemättä*. ~ *Ei meiltä tule sinne mennyksi*. Jopa tavallinen verbaalinen nominijohdos voi saada agentin. Urheiluselostuksista ovat tuttuja sentapaiset ilmaukset kuin *Tämä oli erinomainen palautus Björn Borgilta*. *Ainoa mahdollisuus olisi nopea toiminta maalivahdilta*. Ne

sopivat kielen systeemiin sikäli, ettei nominijohdos itsessään sisällä mitään viittausta toimijaan, edes epämääräiseen. Sen vuoksi se ”sietää” ulkopuolisen agentin.

Passiivimuotoisen verbaalinominin ja aktiivimuotoisen apuverbin yhteenliittymistä olisi suomeen ilmeisesti voinut kehittyä varsinainen passiivi, mikäli niissä sisäiset syntaktiset suhteet olisivat kehittyneet järjestelmällisesti samoin kuin liittotempuksissa. Finiittisen passiivin mahdollisuudet kariutuvat muodon ja merkityksen ristiaallokkoon, koska suomen muodollinen passiivi on useimmiten semanttisesti aktiivinen. Vaikka kausatiivisuus, refleksiivisyys ja passiivisuus saattavat selittyä saman käsitteen erilaisiksi ilmenemismuodoiksi, suomen (T) TA-johdin on nimenomaan kausatiivinen. Sen vuoksi ruotsin *s*-passiiviin nojautuva konstruktio ei ole kotiutunut suomeen, vaikka sitä joskus saattaa esiintyä vanhahtavaa tai hengellistä tyyliä tavoittelevissa lausumissa: *Ja Aapa-Juntti lähtee, yksinään vain lähtee ja nousee tunturiin kantaan Raamattua kainalossaan, niin että se kaikilta nähtäisiin* (Samuli Paulaharju, Tunturien yöpuolta. 2. p. Porvoo 1977, 141). *Hurskas, nöyrymielinen mies, vähäväkisille esikuva — niin uskoo ukko hänet ihmisiltä nähtävän...* (Pentti Haanpää, Jutut, 3. p. Keuruu 1966, 59). Vrt. *CA wattacat ettet te anna almuisatan ihmisten edes/että te heildä nähtäisin* (1642:n Raamattu, Matt. 6:1). Semanttisesti passiivinen johdin olisi omapohjaisestikin voinut tuottaa persoonallisen passiivin, kuten on laita esim. vogulissa. Siellä passiivikonstruktiot rakentuvat suomessakin tutun suomalais-ugrilaisen *w-johtimen avulla syntyneisiin muotoihin: *ti pes-taγəl χūl ališlawe, pum warawe* ’täällä vanhastaan tapetaan kalaa, tehdään heinää’ (Kálmán, Wogulische Texte 136—137) ~ *nēmχotjutn* (latiivimuotoinen agentti) *at pūwawem* ’ei kukaan saa minua kiinni’ (Kálmán, Chrestomathia Vogulica 51). Vastaavia tapauksia on löydetävissä lapista ja mordvasta: *kinengak* (agentti) *a kardavil* (refleksiivijohdos) *son* ’kukaan ei voinut häntä estää’ (T. Lehtisalo, Über die primären uralischen Ableitungssuffixe SUST 72, 45), ja *j*-refleksiivisuffiksien avulla muodostettuna ostjakista: *mā kitsajem* (refleksiivijohdos) *ašemən* (agentti) *ūnta* ’Isäni lähetti minut metsään’ (Károly Rédei, Northern Ostyak Chrestomathy 72).

1.3. Kiertoilmaisut

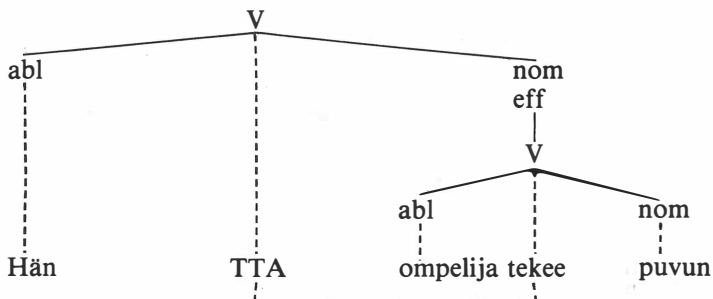
Tarkoitan näillä konstruktioita, joissa toiminnan syy tai alkuunpanija on kätkeyty epämääräiseen postpositionakenteeseen: *Polisi ei anna lausuntoa* ~ *Polisiin taholta ei anneta lausuntoa*. Tämähän on tyypillistä paperikieltä, mielenkiintoista siinä on että *taho*, *puoli* tai *toimi* ovat alkuunpanijaa, lähtökohtaa ilmaisevassa erosijamuodossa, mikä viittaa ablatiivi-ergatiivin syväsjajaan. *Siirtymäoikeutta koskevat anomukset tullaan käsittelemään tiedekunnan toimesta* ei juuri anna toiveita asioi-

den pikaisesta sujumisesta. *Luisteluseurojen taholta on useaan kertaan anottu tekojäädän rakentamista* viittaa siihen, että luisteluseurat ovat joko toimineet anonyymeina tai saaneet joitain muita yksiköitä toimimaan puolestaan. Mielenkiintoista on myös ilmauksissa esiintyvä muodollinen passiivi, joka viittaa juuri epämääräiseen tekijään. Olisi nykykielen kannalta mahdotonta sanoa, että luisteluseuroilta on anottu, koska ilmauksen merkitys muuttuisi kokonaan. Luisteluseurat tai poliisi ovat liian spesifisiä passiivimuotoisen ilmauksen agenteiksi, epämääräisyyden edellytykset tulevat täytetyiksi, kun kätkeydytään ”tahon” tai ”puolen” helmoihin. Struktuurin kannalta on todettava, että postpositiorakenne perustuu sekin upotteeseen, joten tässäkin tapauksessa passiivitransformaatio ei edusta yksitasoista syntaktista prosessia.

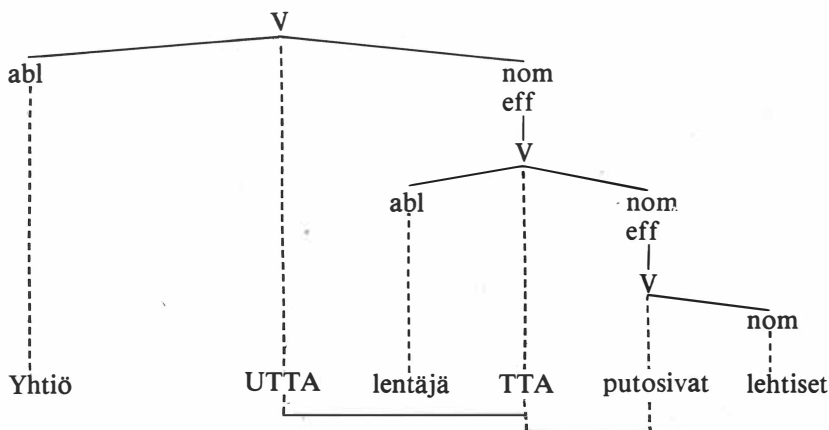
2. Agentti on adessiivimuotoinen.

Hänen pukunsa tekee hyvä ompelija. ~ Hän teettää pukunsa hyvällä ompelijalla. Tämä ilmaisutyyppi pohjautuu kaksinkertaisesti transitiivisiin eli kuratiivisiin verbijohdoksiin, missä toiminta on kahden ulkopuolisen tekijän varassa: toinen toimii ja toinen panee toimimaan. Kuratiiviverbejä on tavattoman paljon: periaatteessa kaikki toiminnalliset verbit — transitiiviset yhtä hyvin kuin refleksiivisetkin — voivat muuttua kuratiiveiksi asianomaisen (U)TTA-johtimen avulla: *heitättää, juokuttaa, havahduttaa*. Kuitenkin vain produktiivista toimintaa ilmaisevista resultatiiviverbeistä johtuneet kuratiivit voivat saada agentin seurakseen: *He ehtivät kuitenkin maalauttaa kuvansa todella hyvällä taitelijalla*. Lause on Väinö Jaakkolan suomentamasta Mazo de la Rochen Jalna-romaanista; alkuteoksen kohta kuuluu *They found time, however, to have their portraits painted by a really first-class artist*. Englannissa on selvä agentti, vaikka sekin kuratiivisen päällekkäispre-dikaation varjostamana.

Hän teettää pukunsa hyvällä ompelijalla tarkoittaa siis, että hän saa aikaan sen, että hyvä ompelija tekee hänen pukunsa. Kuratiivinen verbi on tässä samalla kertaa sekä kausatiivinen että resultatiivinen:

Kolminkertainenkin predikaatio on mahdollinen, kuten näkyy Leena Kytömäen esittämästä kolme toimijaa sisältävästä esimerkistä: *Luo-kanvalvoja laulatutti laulunopettajalla oppilaitaan* (L. Kytömäki, Kuratiivikausatiivit, Rakenteita (1978), 141). Mielenkiintoista on havaita, että ilmauksen varsinaiset toimijat eli oppilaat esiintyvät pintarakenteessa passiivisessa objektin roolissa. Kiintoisaa on myös, että agentti esiintyy pintarakenteessa elottoman tekimen sijamuodossa eli adessiivissa. Toisaalta adessiivi on myös elollisen käsitteen eli habitiivisen suhteen sija. Kolminkertainen predikaatio sisältyy myös seuraavaan ilmaukseen: *Yhtiö pudotutti lentäjällä mainoslehtisiä*, missä alin predikaatio on passiivinen. Siinä kummallakin päällekkäispredikaatiolla on morfologinen tunnusmerkkinsä: TTA (toimija, joka tekee ilmauksesta resultatiivisen) ja UTTA, joka ilmaisee toimeksiantajaa:

Adessiiviagentti vaikuttaa vierasperäiseltä, mutta kannattaa panna merkille, että se esiintyy aivan vastaavanlaisissa konstruktioissa tšeremississä: *βarman kuβalan peš kuγo oš mešakam urγakten* 'Voro ompelutti eukolla hyvin ison valkoisen säkin' (Paasonen-Siro, Tšeremissische Texte, SUST 78, 20). Olen itse pitänyt tšeremissin ilmausta vieraan kielen vaikutuksena, mutta yksituumaisuus tämän ja suomen kielen vastaavan rakenteen välillä on silmiin pistävä: agentin muotona persoonallisista käsitteistä esiintyvä paikallissija, finiittinen verbinmuoto ja resultatiivinen pohjaverbi, josta kausatiivi-kuratiivi on muodostettu historiallisesti saman johdinsuffiksin avulla.

3. Agentti on genetiivimuotoinen.

Kuratiividerivatiiveihin perustuvat ilmaukset saavat parafrasiin permissiivisen rakenteen: *Hän antaa hyvän ompelijan tehdä pukunsa.*

Ilmaus sisältää lauseenvastikkeen, missä genetiivi edustaa alemman predikaation tekijää ja on funktioltaan verrattavissa edellä mainittuun adessiivagenttiin. Genetiivi esiintyy yleensäkin mitä moninaisimmissa rakenteissa verbaalinominin osallistujan pinta-asuna; agenttiin se on verrattavissa silloin kun rakenteeseen kuuluu myös passiivinen toiminnan kohde: *Isä toi omenia lasten syödä. Seinät ovat isän maalaamat.*

Edellä esitetyt tapaukset osoittavat nekin, että passiivi on suomessa nimenomaan syntaktis-semanttinen, ei morfologinen kategoria. Esi-merkkien infiniittimuodoilla ei tosin nykykielessä passiivisia vastineita olekaan. Ensimmäinen infiniitti on pääluokan suhteen neutraali, agenttipartisiippi ”passiivinen”. Varsinaiset partisiipit ovat verbaalinomineista ainoat, joilla on järjestelmällinen passiivisysteemi. Niiden ja genetiivin muodostamat liittymät edustavat usein täydellistä morfologis-syntaktis-semanttista passiivi-ilmausta: *Isä toi omenia lasten syötäväksi. Isä vei lapsen lääkärin tarkastettavaksi.*

Huomattakoon myös seuraavanlainen monikerroksinen ”transformaatiopari”: *Hän ei tullut ottaneeksi lainaa ~ Hänen ei tullut otetuksi lainaa.* Varsinaiseksi passiivitransformaatioksi sitä on kuitenkin vaikeaa selittää, koska intransitiiviverbiin rakentuvan ilmauksen yhteydessä esiintyy vastaava vaihtelu: *Hän ei tullut menneeksi pankkiin ~ Hänen ei tullut mennyksi pankkiin.* Rakenteen semanttisena ytimenä ei olekaan passiivisuus eli toiminnan kohteena oleminen, vaan toiminnallisuus: *Määräaika ei tullut menneeksi umpeen.* Toisaalta muodollinen passiivin partisiippi saattaa olla pääluokan osalta täysin neutraali, kuten on laita temporaalirakenteen: *Lasten odottaessa isä toi omenia ~ Odotettaessa isä toi omenia. Lasten odotettua isä toi omenia ~ Odotettua isä toi omenia.*

Jos kaikkia verbaalinominin yhteydessä esiintyviä osallistujia pidetään agentteina, kuvaan tulevat mukaan myös possessiivisuffiksit, joita voidaan verrata finiittimuotojen persoonapronomineihin ja -päätteisiin: *Isä pilasi maalaamansa seinät.* Possessiivisuffiksit toimivat genetiivin seurassa tai sijasta, mutta rajoittuvat määrärakenteisiin. Tässä niiden lähempi erittely johtaisi sivuraiteille. Mielenkiintoista vain on panna merkille, miten suomen kielessä genetiivisija, possessiivisuffiksit ja possessiiviset eli habitiiviset sijamuodot nivoutuvat yhteen monen syntaktis-semanttisen kategorian osalta. Ennen kaikkea näin on laita omistussuhteita ilmaistaessa, mutta myös passiivisen verbin osallistuja sijoittuu osaksi vastavuoroisesti, osaksi vapaasti vaihdellen juuri samoihin muotokategorioihin. Yhdeksi selitysperusteeksi tarjoutuu, että kummassakin tapauksessa on kyse toimivaan, jopa persoonalliseen käsitteeseen liittyvästä prosessista. Kaiken pohjana on elollisen ja elottoman vastakohtaisuus.

Edellisen nojalla on pääteltävissä eräitä tosiasioita:

(1) Persoonallinen passiivi ei muodosta suomessa erityiskategoriaa.

(2) Suomen muodollinen passiivi ei mukaudu passiivitransformaatioon. Syynä on se, ettei se voi saada ulkopuolista agenttia, koska se jo itsessään sisältää agentin. Suomen morfologinen passiivi on siten epämääräistä, käsitteellisesti monikollista persoonaa edustava aktiivi. Morfologinen passiivi ei myöskään tule kyseeseen passiivikonstruktioissa, lukuun ottamatta kiertoilmausagenttiin rakentuvaa paperikonstruktiota ja erikoistapauksia, kun tavoitellaan vanhahtavaa kielenkäyttöä.

(3) Suomessa esiintyy toisaalta passiivikonstruktiota, jotka rakentuvat semanttisesti passiivisten verbien varaan. Nämä rakenteet perustuvat upotteisiin ja esiintyvät vain kompleksisissa ilmaisuissa. Agentti edustaa alemman predikaation persoonallista osallistujaa, ylempään predikaation kohteena on passiivinen kokija.

(4) Yksinkertaista vaihtelusuhdetta edustavat verbiparit, joista toinen on epäaktiivi — resipientti — ja toinen aktiivi. Nominien osavaihtelu koskee paikalliskategorioita, ei tekijä — kohde -suhdetta (ergatiivia ja nominatiivia). Epäaktiivin verbin toimija hakeutuu pintarakenteessa habitiivisen erosijan muotoon.

(5) Agentti esiintyy ablatiivissa myös passiivisen verbin ja passiivisen subjektin ohella: *Pudotin maljakon lattialle ~ Maljakko putosi minulta lattialle*. Tässäkin agentti edustaa upotetta: *Maljakko oli minulla ja putosi*. Sama pitää periaatteessa paikkansa kiertoilmausagentin suhteen: *Poliisin taholta ei anneta vastausta*. Viimeksi mainitun konstruktion kielenvastaisuus näkyy muodollisesta passiivista, joka tuo ilmaisuun toisen agentin. Ilmauksessa toimii siis kaksoisagentti.

(6) Agentti voi esiintyä myös adessiivissa. Esimerkit edustavat kompleksisia ilmauksia, joissa on kuratiivinen ylempi ja resultatiivinen alempi predikaatio. Pintarakenteessa adessiiviagenttiin usein liittyy attribuuttimääritteitä: *He maalauttivat muotokuvansa hyvällä taiteilijalla* kuulostaa luontevammalta kuin pelkästään *He maalauttivat muotokuvansa taiteilijalla*. Mitä monirönsyisempi hierarkia, sitä hyväksyttävämpi adessiiviagentti.

(7) Agentti esiintyy genetiivissä lauseenvastikkeiden ja muiden rakenteiden tekijämuotoina, jotka nekin kaikki ovat peräisin alemmista predikaatioista: *Meidän ei tullut mennyksi*. Syntaktisissa määräyhteyksissä genetiivi korvautuu possessiivisuffiksilla: *Tuliko mentyäsi?*

Kokoavasti voi todeta, että agentti on verbin ilmaiseman prosessin elollinen osallistuja, joka pinta-asuisena voi esiintyä subjektin tai possessiivis-habitiivisen määritteen roolissa tai jopa vain morfologiseen passiiviin sisältyvään johdinsuffiksiin kätkeytyneenä.

EVA KANGASMAA-MINN: *On personal passive constructions in Finnish*

A shorter version of this paper has been published in English under the title mentioned above in *Explanations et tractationes Fenno-Ugricae in Honorem Hans Fromm*, pp. 99—108 (Wilhelm Fink Verlag München 1979). The main results of the article are as follows:

- (1) Personal passive constructions do not form a distinct category in Finnish.
- (2) There exist no transformations based on the morphological passive. This is due to the fact that the Finnish passive cannot occur with an outside agent, since it contains an agent itself. Accordingly, the morphological passive in Finnish rather represents an indefinite active plural. The morphological passive does not occur in passive constructions, except for archaic Swedish-inspired literary language and certain circumlocutory expressions.
- (3) There do exist, on the other hand, passive constructions in Finnish based on semantically passive verbs. They represent insertions and occur only in complex utterances. The agent is to be considered the actor or ergative in a lower predication and the subject in the surface structure is either passive or non-active.

(4) A simple transformation is possible in the case of transitive verb pairs one of which is non-active — recipient — and the other active. The interplay of the nouns in the respective sentences concerns the local categories, not the nominative. The agent of the non-active verb appears in the surface structure in the ablative case form: *Äiti antoi Pekalle omenan* 'Mother gave Peter an apple' ~ *Pekka sai äidiltä omenan* 'Peter received an apple from mother'.

(5) Likewise, the agent occurs in the ablative in types presupposing a passive verb and a passive subject. At the first glance they seem to represent a simple passive transformation: *Särjin maljakon* 'I broke the vase' ~ *Maljakko särkyi minulta* 'The vase was broken by me'. But even in these cases the agent is in fact embedded: The vase was in my possession and got broken. In principle the same applies to the circumlocutory agent: *Poliisin taholta ei anneta vastausta*: The police have the answer but they are not revealing it.

(6) The agent occurs in the adessive. The examples represent complex utterances with a curative upper predication and are possible only in connection with resultative verbs: *He maalauttivat muotokuvansa hyvällä taitelijalla* 'They had their portraits painted by a first-class artist'.

(7) The agent occurs in the genitive. To this group belong the so-called agent constructions with agent participles: *Isän maalaama/maalattava pöytä* 'The table painted/to be painted by father', as well as other inserted constructions with a genitive actor: *Isä toi omenia lasten syödä* 'Father brought apples for the children to eat'; *Isä antoi lasten pestä auton* 'Father let the children wash the car'.

The various surface case forms of the agent reflect the interplay of the genitive and the personal local cases characteristic of Finnish, e.g. in the possessive constructions. The diversity of the agent expressions follows a pattern established elsewhere in the language.